

ПОСТАТІ

Йосип СВИНКО

ЖИТТЯ У ТВОРЧОМУ ГОРІННІ

(до 100-річчя від дня народження організатора геологічного факультету, ректора Львівського національного університету імені Івана Франка, академіка Євгена Костянтиновича Лазаренка)

**Євген Лазаренко
1912-1979**

У грудні 2012 р. виповнюється 100 років від дня народження видатного українського вченого, заслуженого діяча науки, лауреата Державної премії в галузі науки і техніки, засновника Львівського геологічного товариства, доктора геолого-мінералогічних наук, професора, академіка АН УРСР Євгена Костянтиновича Лазаренка.

У моїй пам'яті Є.К. Лазаренко залишився видатним вченим, невтомним трудівником, зразковим педагогом, авторитетним керівником, засновником нашого рідного геологічного факультету, ректором університету. У роки мого навчання (1953-1958) на геологічному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка панував дух творчості, Ентузіазму, потягу до далеких експедицій, пошуків, відкриттів. Ми, тодішні студенти, безмежно пишалися тим, що він наш – геолог, і кожна зустріч з ним на лекціях чи в позаауди-

торний час була для нас великим святом. Його лекції з мінералогії завжди були змістовними, цікавими, ми слухали їх із захопленням. Я щасливий, що був одним із сотень студентів Євгена Костянтиновича, його сучасником, що мав змогу зустрітися і спілкуватися з ним.

Мета даної статті хоч коротко згадати про академіка Євгена Лазаренка як визначну особистість, щоб нинішня молодь, та й не тільки молодь, знала про нього якомога більше. "Адже такі видатні постаті минулого, як академік Євген Лазаренко, в усій своїй неповторній і багатогранній діяльності можуть і повинні нести сучасному поколінню все те ліпше в Людині, що даровано їй Богом, а отже, є вічним і незаперечним" – сказано у книзі "Академік Євген Лазаренко".

Євген Лазаренко народився 26 грудня 1912 р. в Харкові. Після закінчення у 1927 р. семирічної школи пішов працювати, водночас навчався на вечірніх дворічних курсах підготовки до вищої школи. У 1930 р. поступив на геолого-географічний факультет Харківського університету. Після закінчення навчався в аспірантурі в Науково-дослідному інституті геології при Харківському університеті у 1937 р. успішно захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата геолого-мінералогічних наук. Працював один рік геологом водоканал-проекту в Харкові. 1938 р. Є. Лазаренко був обраний за конкурсом на посаду доцента кафедри мінералогії та петрографії Воронежського університету. Тоді йому було неповних 26 років. 1939 р. Є.Лазаренкові присвоєно вчене звання доцента. Відтоді почалась його педагогічна й організаторська діяльність. Він став спочатку заступником, а згодом і деканом геологічного факультету. Тут Є.К. Лазаренку вперше довірили читати курс "Рудні і нерудні корисні копалини". Його лекції швидко набули популярності.

На посаді декана факультету Є.К. Лазаренко не тільки приділяв увагу організації навчального процесу, а й ініціатором багатьох наукових, культурних, просвітницьких заходів, постійно цікавився дозвіллям студентів.

У 1942 р. Є.К. Лазаренко з родиною був

евакуйований до м. Свердловська, де до 1944 р. працював старшим науковим співробітником у Гірничо-геологічному інституті Уральської філії АН СРСР. Тут він активно займався детальним дослідженням колчеданово-поліметалевих родовищ Уралу, результати яких були узагальнені й опубліковані вже після війни.

У жовтні 1944 р. за скеруванням Управління вищої школи УРСР Є.К. Лазаренко повернувся в Україну і до кінця життя працював на рідній землі. Чверть століття його життєвого шляху припало на львівський період – найвагоміший і, мабуть, найважливіший для вченого. Тоді він енергійно і плідно працював головним у Львівському державному університеті імені Івана Франка на посаді доцента кафедри мінералогії геолого-географічного факультету та, частково, в Інституті геології корисних копалин АН УРСР (нині Інститут геології і геохімії горючих копалин НАН України). Це був період надзвичайного злету Євгена Лазаренка як педагога й науковця, здібного організатора наукової роботи, навчального процесу та видавничої справи, як літературознавця й мистецтвознавця.

В 1945 р. учений організував геологічний факультет і очолив його. Цього ж року з ініціативи Є.К. Лазаренка організовано Львівське геологічне товариство, яке швидко завоювало всесвітній авторитет.

У 1947 р. він захистив докторську дисертацію на тему: "Мінералогія медно-цинкових месторождений Среднего Урала", 1948 р. йому присвоєно вчене звання професора. З 1949 р. Є.К. Лазаренко – проректор, а з 1951 – ректор університету (до червня 1963 р.). Отже, більше половини Львівського періоду його творчої праці припало на керівництво університетом. У 1951 р. Євгена Костянтиновича обрано членом-кореспондентом АН України, і відтоді до 1960 р. він завідував відділом мінералогії Інституту геології корисних копалин (нині геології та геохімії горючих копалин) НАН України.

Завдяки Є.К. Лазаренкові Львівський університет швидко здобув славу справжньої кузні з підготовки науково-педагогічних і виробничих кадрів, став центром українського національного відродження. Саме в той час розкрився талант Євгена Костянтиновича як ученого й педагога, організатора мінералогічних досліджень в Україні. Львів за короткий період перетворився в один з провідних мінералогічних центрів України.

Уже з перших років роботи в Львівському університеті Є.К. Лазаренко спрямував свої

творчі зусилля на вивчення насамперед мінерально-сировинних ресурсів західних областей України. Одночасно вивчав мінералогію Донбасу й Середнього Уралу. Вже у 1946 р. вийшла перша невеличка книжечка "Надрові багатства західних областей України", а у 1947 р. – монографія "Мінералогія медно-цинкових месторождений Среднего Урала", опублікована за матеріалами докторської дисертації.

Учений розумів, що систематичне й детальне мінералогічне дослідження різних геологічних об'єктів під силу лише великому колективу геологів і мінералогів. Тому в перші післявоєнні роки на кафедрі мінералогії організував науковий студентський гурток, до роботи в якому залучив талановиту студентську молодь, що пізніше продовжила навчання в аспірантурі. Разом з аспірантами професор Лазаренко проводив геологічні екскурсії та експедиції на відомі родовища України, Уралу й Забайкалля, що дало змогу зібрати зразки мінералів, руд і дорогоцінного каміння для мінералогічних досліджень, а також для навчального процесу та поповнення Мінералогічного музею.

За порівняно короткий час із співробітників, аспірантів і ліпших студентів геологічного факультету Є.К. Лазаренкові вдалося сформувати колективи, які разом із працівниками науково-дослідних інститутів та виробничих організацій розпочали детальне мінералогічне вивчення найважливіших геологічних об'єктів, насамперед, західних областей України.

Результати цих досліджень відображені в численних публікаціях та узагальнені в добре відомих колективних монографіях: "Мінералогія вивержених комплексів Західної Волині" (1960), "Мінералогія осадових утворень Прикарпаття" (1961), "Мінералогія Закарпаття" (1963), "Мінералогія Поділля" (1969). Цими працями закладено початок систематичних регіонально-мінералогічних досліджень України.

Особливе місце у львівському періоді життєвого шляху Є.К. Лазаренка посідають педагогічна й навчально-методична робота, підготовка науково-педагогічних кадрів через аспірантуру. Чверть віку він читав повний курс мінералогії та низку спецкурсів: мінералогія України, основи генетичної мінералогії та ін. Його лекції, як і наукові доповіді, виступи перед студентськими й іншими аудиторіями, вирізнялися широтою знань, якістю, емоційністю та дохідливістю викладу, глибиною й новизною наукового пізнання, ґрунтувалися на численних прикладах власних спостережень і дос-

ліджень. Євген Костянтинович мав не тільки енциклопедичні знання у своїй галузі, а й велику загальноосвітню підготовку й ерудицію.

У стінах Львівського університету від підготував і опублікував підручник "Курс мінералогії" (три видання, кожне наступне з яких відрізнялося якістю і новизною). Перша частина видання 1951 р. перекладена китайською мовою й опублікована Пекінським геологічним видавництвом 1957 р. Особливе значення, зокрема для сьогодення, має друге видання підручника в трьох частинах: I. Загальна мінералогія. II. Опис мінералів. III. Мінералогія гірських порід і мінеральних родовищ. Це був перший на той час сучасний підручник з мінералогії українською мовою, який заслужено одержав високу оцінку у вітчизняній і зарубіжній літературі та не втратив значення й нині.

Є.К. Лазаренко дуже багато зробив для підготовки науково-педагогічних кадрів. Він постійно був науковим керівником аспірантів. За час роботи у Львові під його керівництвом захищено понад 40 кандидатських дисертацій, а за його активного сприяння – десятки докторських. Майже протягом усього часу роботи в університеті Євген Костянтинович очолював спеціалізовану вчену раду з захисту докторських дисертацій.

Велика заслуга Є.К.Лазаренка в організації та проведенні у Львівському університеті низки наукових форумів міжнародного, всесоюзного та республіканського рівнів.

Неоцінним є внесок Є.К. Лазаренка у розвиток Мінералогічного музею, який сьогодні має його ім'я.

Новий період науково-організаційної та громадської діяльності Є.К. Лазаренка почався у 1969 р., коли він переїхав до Києва, де очолив Інститут геологічних наук, був обраний дійсним членом (академіком) АН УРСР. Тут він активно долучився до науково-організаційної роботи, відкрив і очолив відділ регіональної та генетичної мінералогії, створив нові лабораторії, зробив деякі структурні й кадрові зміни. На жаль, активність Є.К. Лазаренка не всім була до вподоби, і у 1971 р. його звільнили з посади директора інституту. У 1972 р. його разом із співробітниками відділу переведено в Інститут геохімії і фізики мінералів АН УРСР, де вчений працював на посаді завідувача відділу до кінця життя.

У Києві Євген Костянтинович швидко зібрав молодий працьовитий колектив і продовжив розпочаті у Львові дослідження з мінералогії. Під його керівництвом щорічно відбува-

лися геологічні експедиції на найцікавіші та важливі мінералогічні об'єкти. За результатами регіонально-мінералогічних досліджень опубліковано нові фундаментальні колективні монографії: "Мінералогія і генезис камерних пегматитов Вольни" (1973); "Мінералогія Донецького басейна" (1975); "Мінералогія Криворожського басейна" (1977); "Мінералогія Приазов'я" (1981).

Є.К. Лазаренко – один з ініціаторів створення Подільського парку природи, який мав охопити не тільки мальовничі околиці Кам'янець-Подільського на Хмельниччині, а й знамениті Медобори зі своєю геологічною будовою. У 1977 р. на зборах кількох наукових товариств, в тому числі Українського мінералогічного, які відбулися у Кам'янці-Подільському, прийнято відповідну ухвалу і надіслано до уряду УРСР. Мені випала честь бути учасником цих зборів від Тернопільського державного педагогічного інституту.

Є.К. Лазаренко широко відомий як визначний громадсько-політичний діяч. Працюючи на посаді ректора Львівського державного університету імені Івана Франка, він спрямував свої зусилля на розвиток науки й освіти в університеті. Тоді у вузі було засновано низку періодичних і тематичних видань з усіх природничих і гуманітарних наук. Він сміливо запрошував на роботу відомих фахівців і молодих учених з науково-дослідних інститутів та вищих навчальних закладів Ленінграда, Москви, Одеси, Харкова, інших міст, забезпечував їх квартирами, створював усі необхідні умови для творчої праці. Проте головну надію Євген Костянтинович покладав на випускників Львівського університету.

У роботі на посаді ректора Є.К. Лазаренко вирізнявся сміливістю і непокірливістю, був самобутньою, неповторною особистістю. Він ніяк не вписувався в панівну тоді атмосферу загальної слухняності, чиношанування і покорі. Це, звичайно, дуже не подобалося тодішнім можновладцям, і в них він ніколи не мав симпатії. Зате його любили студенти і викладачі університету. Ця непокірливість, самобутність, часте випередження події, висока національна свідомість, намагання зробити університет справді українським коштували йому дуже дорого. 23 травня 1963 р. постановою політбюро на засіданні ЦК КПУ Є.К. Лазаренка зняли з посади ректора.

Помер Є.К. Лазаренко 1 січня 1979 р. на 67 році життя, похований в Києві на Байківському кладовищі.

Є. Лазаренко як видатний вчений в галузі мінералогії відомий у багатьох країнах світу. Він – почесний доктор природничих наук Люблінського університету ім. М. Складовської-Кюрі, почесний член Болгарського товариства, почесний член товариства мінералогії і геології Чехословацької академії наук, дійсний член Мінералогічного товариства Великобританії та Ірландії, почесний член Всесоюзного мінералогічного товариства. Він очолював Комісію з мінералогії і геохімії КБГА Міжнародного геологічного конгресу та Комісії з мінера-

логічної термінології і номенклатури Всесоюзного мінералогічного товариства.

Пам'ять про Є.К. Лазаренка увіковічена в поезії та науці, назвах мінералів, викопної фауни, музею та вулиці, меморіальних таблицях, різних заходах і виданнях.

Дмитро Павличко з нагоди 50-річчя від дня народження Євгена Лазаренка присвятив йому вірш "Ректор", який починався словами: "Прийшов таки один за триста літ Великий ректор у мою святиню..."